

Հայոց եկեղեցին և ազգային ինքնությունը 1960-ական թթ. լիբանանահայ մամուլում

Ավագյան Գ.Ա.

ԵՊՀ ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի նոր մեդիայի և հաղորդակցության ամբիոն
(Հայաստան, Երևան)
gayaneavakyan@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ եկեղեցի, ազգային ինքնություն, քրիստոնեություն, մամուլ, Սփյուռք, Լիբանան, «Ազդակ», «Արարատ», «Զարթոնք», «Նաիրի», կաթողիկոսություն:

Армянская церковь и национальная идентичность в армянской прессе Ливана 1960-х годах

Авагян Г. А.

Кафедра новых медиа и коммуникации факультета журналистики ЕГУ (Армения, Ереван)
gayaneavakyan@gmail.com

Резюме: В 1960-х годах в армянской прессе Ливана церковь представляется несколькими аспектами. Подчеркивается значимость христианской веры и ценностей в идентичности армян. Акцентируется национальный уклад церкви, и выделяется фактор влияния развития культуры и сохранения армянской идентичности. Газеты показывают читателям значимость армянской церкви как культурного наследия нации.

На страницах прессы также отражается борьба двух патриаршества армянской церкви-Киликия и Эчмиадзин. Последствие этого очевидно для всех: раскол Армении с Диаспорой, а также разобщение армян в каждой общине. Исходя из позиции «анти-СССР» или «анти- Дашнакцутюн» (партия Дашнакцутюн: Армянская революционная федерация), эти газеты обвиняют патриаршества.

Противоборство газет, безусловно, не способствовало позитивному восприятию функции церкви в содействии объединения армян и сохранения армянской идентичности в Диаспоре.

Ключевые слова: церковь, национальная идентичность, христианство, пресса, Диаспора, Ливан, «Аздак», «Арарат», «Зартонк», «Наири», католикосат.

The Armenian church and national identity in the Armenian press in Lebanon in the 1960s

Avagyan G.A.

The New Media and Communication Department, Faculty of Journalism, YSU (Armenia, Yerevan)
gayaneavakyan@gmail.com

Abstract Church is represented in several aspects in the Armenian press of Lebanon in the 1960s. The importance of Christian faith and values are emphasized in the identity of Armenian people. Church gains national highlight, and the fact of assisting to the prosperity of culture and maintenance of Armenian identity is being accentuated. The newspapers make the Armenian churches recognizable for the readers as cultural heritage.

Besides, the conflict of the two Catholicosates- Ejmiatsin and Kilikia-is reflected in the newspapers. The consequence of that is obvious to all of them- split of Armenia and Diaspora, as well as dissidence of Armenians indoors of each community. Either newspaper blames one of the Catholicosates, according to the position of being “anti-USSR” or “anti-Dashnaksoutyun” (*Dashnaksoutyun party: Armenian Revolutionary Federation*).

The contradiction of the newspapers, definitely, wasn't contributing to the positive perception about the functions of church to maintain Armenian identity in Diaspora and support the unification of Armenians.

Keywords: church, national identity, christianity, press, Diaspora, Lebanon, “Azdak”, “Ararat”, “Zartong”, “Nairi”, catholicosate.

Եկեղեցին մշտապես համարվել է ազգային ինքնության պահպանման խարիսխներից մեկը հատկապես հայրենի պետությունից հեռու կազմավորված հայկական գաղթօջախներում: Ի՞նչ հայեցակետերով է եկեղեցին ներկայանում 1960-ական թվականների լիբանանահայ պարբերականներում: Հոդվածի նպատակն այդ հարցի պատասխանը գտնելն է՝ Բեյրու-

թում լույս տեսնող Հայ հեղափոխական դաշնակցության «Ազդակ», Սոցիալ դեմոկրատ հնչակյան կուսակցության «Արարատ», Ռամկավար ազատական կուսակցության «Զարթոնք» պարբերականների և գրող, հրապարակախոս Անդրանիկ Ծառուկյանի հիմնադրած «Նաիրի» շաբաթաթերթի հրապարակումների ուսումնասիրմամբ:

Լիբանանի հայ գաղութում էին գտնվում ազգային կուսակցությունների ղեկավար մարմինները: Այստեղ էին տեղակայված նաև Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը, Հայ կաթողիկ եկեղեցու և Միջին Արևելքի Հայ Ավետարանական եկեղեցիների կենտրոնները¹:

Եկեղեցին՝ քրիստոնեության քարոզարան, հայապահպանման օջախ, թե՛ պատմական կոթող

Առաջին տեսանկյունը, որով եկեղեցին ներկայանում է Լիբանանի հայկական պարբերականներում, դավանաբանական է. քրիստոնեական հավատքի, արժեքների ճանաչում, սերունդների դաստիարակում: Ընդ որում, մամուլը, հայի ինքնության մեջ հավատքի դերն ընդգծելիս, բացարձակ գերազանցությամբ նկատի ունի միայն քրիստոնեությունը: Առաքելականության գերակայության կողքին կաթողիկոսությունը կամ ավետարանականությունը չեն մերժվում², որոշ անհաշտությունների դրսևորմամբ հանդերձ, բայց առանձնապես հատուկ լուսաբանման նյութ չեն դառնում³: Ինչ վերաբերում է այլ դավանանքներին,

ապա հիմնականում թուրքերի ջարդարար քաղաքականության մասին խոսելիս թերթերն անդրադառնում են նաև հայրենակիցների բռնի կամ հարկադիր իսլամացմանը՝ մանրագնին քննության չդնելով այլ դավանանք ընդունած հայերի ինքնության հարցը:

Այսպես՝ քրիստոնյա լինելը, ըստ թերթերի, նշանակում է հայի ինքնությունը կառուցակցող որոշակի արժեհամակարգ, մտածողություն:

«Ազդակ». *«Քրիստոնեական վարդապետությունը շատ քիչ ժողովուրդներու մեջ գտած է իր հիմնական սկզբունքներուն հարազատ արտայայտիչը այնքան՝ որքան հայ ժողովուրդին մեջ»⁴:*

«Նաիրի». *«Չեմ կարծեր թե ուրիշ ունեւ ժողովուրդի մօտ հաւատքը կրնայ այս սահմաններուն հասնիլ, կրնայ ա՛յդ աստիճան աստուածային սիրոյ, նուիրումի, զոհողութեան, անձնուրացութեան գերագոյն ասպացոյցները տայ, որքան հայուն մօտ»⁵:*

Քրիստոնեական արժեքների քարոզին համահունչ հյուսվում է եկեղեցու սոցիալական կյանքի արդարության, ժողովուրդների ազատության, աշխարհի խաղաղության հարցերին հաղորդակից լինելու առաքելությունը⁶:

Թերթերում եկեղեցու ներկայացման **մյուս կերպը** հայապահպանման, ազգային դաստիարակության, մշակույթի ծաղկման, անգամ ազատագրական կռիվների թրծման հոգևոր օջախն է⁷: Պատահական չէ «ազգային» բառի նախորդումը «եկեղեցուն», որով, կարծես, քրիստոնեական վարդապետությունից առաջ դրվում է ինքնության հայկականության անխաթարությունը Մփյուռքում և Խորհրդային Հայաստանում պահելու առաքելությունը՝

¹ Ինչպես նկատում է Շողիկ Աշրգեանը, «Առաջին անգամ Մփիոքի պատմութեան մեջ քաղաքական ղեկավարութիւնն ու կրօնական իշխանութիւնը կեդրոնացան նոյն գաղութին մեջ» (Աշրգեան ՇՊ, Լիբանանահայ գաղութը եւ Հայկական Յեղասպանութեան հարցը (1965-1975), «Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community», ed. by Boudjikianian A., Haigazian University, Beirut, 2009, p. 335)

² Տե՛ս «Հայ ավետարանականներու համաժողով, Պելմոնթի մեջ», Ազդակ, 1968, հոկտեմբերի 15, թիվ 189, «Հրաւեր հայ եկեղեցիներու», Զարթօնք, 1968, սեպտեմբերի 26, թիվ 306, «Վնասաբեր մի գիրք», Նայիրի, 1962, հուլիսի 1, թիվ 7

³ Մակայն նկատենք, որ Լիբանանում ինչպես առաքելական եկեղեցին, այնպես էլ հայ կաթողիկ և ավետարանական եկեղեցիները 1960-ականներին ունեին իրենց պարբերականները: Դրանք են, օրինակ, Հայ կաթողիկե պատրիարքության պաշտոնաթերթեր «Ավետիք» կրոնաբանասիրական հանդեսը և «Մասիս» կրոնական, հասարակական-քաղաքական, գրական շաբաթաթերթը, Մերձավոր Արևելքի հայ ավետարանական եկեղեցիների միության և Ջանից ընկերակցության հրատարակություններ «Ջանասեր» և «Պատանեկան արձագանք» պարբերաթերթերը, ինչպես նաև Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության «Հասկ» կրոնական, գրական ու բանասիրական ամսագիրը (մանրամասները տե՛ս Սանջյան Ա., Լիբանան, «Հայ Մփյուռք հանրագիտարան», խմբ., Այվազյան Հովհ., Մարգարյան Ա., Երևան, 2003, էջ 320 և էջ 325-327):

⁴ Խմբ., Հայուն ծնունդը, Ազդակ, 1968, հունվարի 5, թիվ 259

⁵ Պապիկեան-Անտիկեան ԱՊ, Ինչու եւ ինչպէս հայ ըլլալ, Նայիրի, 1969, հունիսի 29, թիվ 4

⁶ Տե՛ս «Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգէն Ա. Հայրապետի պատգամը Շրնելի մեջ եկեղեցիներու համաշխարհային խորհուրդին ուղղուած», Արարատ, 1967, հուլիսի 14, թիվ 207

⁷ Տե՛ս Խմբ. «Ե. Հայաստան»ի, Միասնութեան խորհրդանիշը, Արարատ, 1967, նոյեմբերի 16, թիվ 1, «Վեհ. Վազգէն Ա. կաթողիկոսին խօսքը՝ արտասահմանեան իր շրջապտոյտէն վերադարձին առթիւ», Զարթօնք 1968, Օգոստոսի 3, թիվ 260, Ամատեան Ա., Թրքահայութիւնը՝ այսօր, Ազդակ, 1968, փետրվարի 27, թիվ 302

դրանով իսկ հայ եկեղեցին տարանջատելով քրիստոնեական եկեղեցիների համակարգից⁸:

Այս համատեքստում դիտարկելիս լիբանանահայ պարբերականների հրապարակումներում, կարելի է ասել, գերակշռում է եկեղեցու աշխարհիկ ինքնության արտահայտումը կամ հայի ինքնության մեջ եկեղեցու աշխարհիկ դերի դրսևորումը: Այսինքն՝ կարևորելով հանդերձ քրիստոնեական հավատքի դերը հայի բնութագրում և պատմական նշանակությունը՝ թերթերն իրենց էջերը չեն հատկացնում սուկ Սփյուռքի հայության՝ քրիստոնեական ուսմունքով դաստիարակմանը: Նրանք գերազանցապես պատվանդանի վրա են բարձրացնում եկեղեցին և քրիստոնեությունը այնքանով, որքանով դրանք նպաստում են ազգային տեսակի պահպանման խնդրի լուծմանը Սփյուռքում. եկեղեցին՝ որպես համայնքում հայության ինքնակազմակերպման կառույց, և քրիստոնեությունը՝ որպես հայկական ինքնությանը մոտ լինելու միջոց և մշակույթի մաս: Փաստորեն, «**հայ**», «**ազգային**» շեշտադրումը ստացած քրիստոնեական եկեղեցին թերթերի հրապարակումներում առավելապես հանդես է գալիս որպես հայի ինքնության մշակութային դրսևորում⁹:

Սփյուռքում եկեղեցին, ի թիվս այլ ինստիտուտների (դպրոց, մամուլ, մշակութային ու քաղաքական խմբակ) օգտագործվում է որպես

միջոց՝ ցույց տալու համայնքում ապրող հային իր պատկանելությունը, հայկական ծագումը: Գործում է հետևյալ շրջայական տրամաբանությունը. հայը նա է, ով հաճախում է հայկական դպրոց, եկեղեցի, կարդում հայերեն թերթ, խոսում հայերեն և այսպես շարունակ: Այս բանաձևը շրջանառում է նաև սփյուռքյան մամուլը¹⁰: Այսինքն՝ եթե Հայաստանում ապրողի համար հայկական ինքնությունը քաղաքացիական էրևույթ է, ապա Սփյուռքի հայն իր հայեցիությունը առարկայական և հասկանալի դարձնելու բնական պահանջն է զգում: Ուստի Սփյուռքի ազգային-քաղաքական առաջնորդ ուժերը, եկեղեցին, անգամ մամուլը և համայնքային մյուս կառույցները վերոնշյալ բանաձևով փորձում են հայ լինելու եզրագիծն ուրվագծել:

Այս տեսանկյունից է, որ եկեղեցին կամ կրոնը դառնում կամ առնվազն ներկայացվում են սփյուռքյան մամուլում որպես ինքնության բաղադրիչ: Փաստորեն, արտահայտվում է նաև ինքնության հոգեբանական դրսևորումը¹¹:

Երրորդ հայեցակետը պատմամշակութային կոթող, ազգային ժառանգություն լինելու հանգամանքն է: Այս պարագայում թերթերն ընթերցողների համար ճանաչելի են դարձնում ինչպես պատմական Հայաստանի, այն-

⁸ Այդ են վկայում հետևյալ մեջբերումները. «Հայաստանեայց Եկեղեցին ունի շեշտ եւ ցայտուն ինքնությունութիւն, անջատ եւ անկախ ինքնութիւն, որ զինք կը գատորոշէ քրիստոնեական այլ եկեղեցիներէն: Հայ եկեղեցին գերազանցօրէն ազգային է: Հայ եկեղեցին Հայաստանեայց Եկեղեցի է:» («Հայրենիք». Հայապահպանումը եկեղեցիի ուղիով, Ազդակ, 1968, հունվարի 12, թիվ 264), «...այն պահուն ուր Հայ Եկեղեցին կը կորսնցնէ իր ազգային դիմագիծը այլեւս խորթ պիտի ըլլայ իրեն /*հայ ժողովրդին-Գ.Ա.*: ...Պետք է չմոռնալ որ Հայ Եկեղեցին քանի կոյրկուրայն մօտենայ եկեղեցիներու ընտանիքին, այնքան կը հեռանայ հայ ժողովուրդէն» (Միրունի 3., Դարերուն պատգամը, Նայիրի, 1967, հունվարի 8, թիվ 32-33)

⁹ Ինքնության մշակութային դրսևորումը բացատրելիս տեսաբանները նկատի ունեն, որ որոշակի ազգի մշակույթը ստացող նոր անդամներին փոխանցվում են այդ ազգի արժեքները, համոզմունքները, սովորությունները, ավանդույթները: Որոշակի մշակույթի հետ նույնացման գործընթացը ենթադրում է հուզական ուժեղ կապվածություն նույն մշակույթը կրողների հետ և տարանջատում մյուսներից (St' u Guibernau M., Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment, Nations and Nationalism 10 (1/2), ASEN, 2004, p. 136):

¹⁰ Ասվածի վկայությունն են հետևյալ մեջբերումները. «Մեր հաւաքականութիւնը ամբողջական եւ մեր դիմագիծը անխաթար պահելու լաւագոյն միջոցը փնտռուած ու գտած ենք երեք ազդակներու մէջ՝ եկեղեցի, դպրոց եւ ակումբ» («Աղբալեան ակումբի բացման հանդէսը», Ազդակ, 1968, հունվարի 27, թիվ 277), «Հարկ է ուրեմն պահպանել այս արտասահմանը: Եւ այս կարելի է տէր կանգնելով հայութեան հարազատ հոգին մարմնացնող հաստատութեանց՝ հայ ընտանիքին, հայ եկեղեցիին, հայ լեզուին, հայ դպրոցին ու հայ մշակոյթին» (Եղիայեան Բ., Ծագումով հայեր, Ազդակ, 1968, դեկտեմբերի 25, թիվ 249), «Հայութեան մէկ երրորդը, Սփյուռքի տարածքին վրայ, մաքառեցաւ, տառապեցաւ, կառուցեց, զոհաբերեց՝ կերտելու համար իր ազգային գոյութիւնն ու դիմագիծը՝ դպրոցով, եկեղեցիով, մամուլով, գրականութեամբ ու մշակոյթով, առանց հողի ու անկախ պետականութեան» (Փափագեան Բ., Մտածումներ վաղուան մասին, Ազդակ 1968, հունվարի 5, թիվ 259):

¹¹ Տեսաբանները ինքնության հոգեբանական չափումը բնորոշում են որպես որևէ խմբի պատկանելու գիտակցություն և այդ խմբի մասը լինելու զգացում, որը սրվում է որոշակի պայմանների ներքո, ինչպիսին կարող է լինել օտար միջավայրում ավանդույթներին և մշակույթին սպառնացող վտանգը (St' u Guibernau M., Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment, Nations and Nationalism 10 (1/2), ASEN, 2004, p. 135):

պես էլ Սփյուռքի հայկական եկեղեցիները¹² նպաստելով մշակութային ժառանգության կրողը լինելու գիտակցության ամրապնդմանը: Բացի այդ, պարբերականները հսկիչի դեր են կատարում՝ մատնանշելով կառույցների անմխիթար վիճակը և արթնացնելով մշակութային ոչ նյութական արժեքների հանդեպ պատասխանատվության, հոգատարության զգացում ու սերունդներին փոխանցելու գիտակցություն:

Փաստորեն, լիբանանահայ մամուլը շրջանառում է եկեղեցու՝ իբրև կարևոր հասարակական և համայնքային ինստիտուտի կերպարը (ժամանակակից եզրույթով՝ «իմիջը»)՝ չանտեսելով հանդերձ ներքին փոքր ու մեծ խնդիրները: Թերթերի հրապարակումների թիրախը ընթերցողների կողմից եկեղեցու ընկալումն է՝ որպես քրիստոնեության ինստիտուտի, Սփյուռքում հայության ինքնակազմակերպման կառույցի և մշակութային հարստության:

Լիբանանահայ մամուլի դիրքավորումը երկու կաթողիկոսությունների հակասությունների ծիրում

Չորրորդ կերպը, որով եկեղեցին ներկայանում է 1960-ական թվականների լիբանանահայ մամուլում, երկու կաթողիկոսությունների՝ Էջմիածնի և Անթիլիասի ղեկավարությամբ «վարչական» կառույցն է: Այս համատեքստում դրսևորվում է Սփյուռքի, մասնավորապես՝ Լիբանանի հայ համայնքի և կուսակցությունների հատվածային վերաբերմունքը՝ արտահայտվելով թերթերի միջև բանակռիվների ծավալմամբ:

Կաթողիկոսությունների վեճերը սքողվում են հայապահպանման, ի շահ հայության գործելու աստառով: Դրանց շղարշում, սակայն, հակասությունները մեկնաբանվում են կու-

սակցությունների տարաձայնություններով: «Զարթոնքի», «Արարատի» և «Նաիրիի» հրապարակումներն ընթերցողին համոզում են, որ Կիլիկիայի կաթողիկոսությունն իրեն Սփյուռքի եկեղեցիների կենտրոն է հռչակում՝ այդ ճանապարհին օգտագործելով «պառակտում սերմանող», «անընդունելի» տարբեր միջոցներ: Ավելին, թերթերն այդ ձգտումը բացատրում են ՀՅԴ թաքնված ցանկությամբ՝ ղեկավարելու Սփյուռքը¹³:

«Ազդակը» կարդալու պարագայում հակառակ պատկերն է ձևավորվում. Էջմիածնի կաթողիկոսությունն է «պառակտիչ քայլեր» անում, «ծառայում է խորհրդային կարգերին», իսկ առաջնորդները «սեփական շահը վեր են դասում» ժողովրդին ծառայելու առաքելությունից¹⁴: Այս ամենից բացի թերթը պատմությունից եկող ռուսական, ապա նաև խորհրդային միջամտություն է տեսնում երկու կաթողիկոսությունների միջև հակամարտություն առաջացնելու գործում, որի նպատակը հային հպատակեցնելն է՝ նրանից խլելով ազգային-պետական ինքնուրույնությունը և թողնելով միայն հոգևոր իշխանությունը՝ Էջմիածնի գլխավորությամբ¹⁵:

¹³ Տե՛ս Պոյաճեան Տ., Ու՛ր կ'երթանք..., Նայիրի, 1963, նոյեմբերի 10, թիվ 25, Թիթիսնճեան Խ., Մեր խօսքը, Նայիրի, 1962, սեպտեմբերի 23, թիվ 19, Միքայելեան Ա., Ազդարարություն վեհափառին, Զարթոնք, 1968, հոկտեմբերի 5 և 6, թիվ 8 և 9, «Խոհեր 1967 տարուայ սեմին», Զարթոնք, 1967, ապրիլի 8, թիվ 159, Խմբ., Քամի սերմանողը հողմ պիտի հնձէ, Զարթոնք, 1968, հոկտեմբերի 15, թիվ 16, Խմբ., Ուղեորութեան մը հաշուեկշիռը, Արարատ, 1967, մայիսի 16, թիվ 156, «Տանն Կիլիկիոյ գահակալի Երոպա ուղեորութեան առթիւ», Արարատ, 1967, հուլիսի 5 և 7, թիվ 199 և 200,

¹⁴ Ահա այդպիսի օրինակ. «Խորհրդային իշխանություններու սադրանքներով եւ արուեստականօրէն ստեղծուած «եկեղեցական տագնապը», նոյն ինքն վեհ. Վազգէն Ա.ի ալ թերացումներով եւ սխալներով, ստեղծեց այնպիսի իրավիճակ մը հայ եկեղեցական կեանքի մէջ, որ Էջմիածինը չկրցաւ իր բուն դերակատարութիւնը իրագործել...» (Թէօլէօլեան Մ., Հիւանդութիւնը կա՛յ, սակայն ախտաճանաչումը ճիշդ չէ..., Ազդակ, 1968, Օգոստոսի 9, թիվ 132): Նմանատիպ դիրքորոշում արտահայտված է նաև այս հոդվածներում. Խմբ., Անհասկանալի տրամադրութիւն մը, Ազդակ, 1968, Օգոստոսի 10, թիվ 133, Ամատեան Ա., Լռութեան հմայքը...եւ ձանձրալի կրկնութեան մը ախտաճանաչումը, Ազդակ, 1968, հուլիսի 22, թիվ 116

¹⁵ Տե՛ս Նարդունի Շ., Ճառ ընդհանրական մայիս 28ի առթիւ, Ազդակ, 1968, օգոստոսի 8 և 9, թիվ 131 և 132

¹² Ճանաչողական այդպիսի արժեք ունեն հետևյալ հրապարակումները. Տաղլեան Ա., Կիլիկիոյ հայկական յուշարձանները, Զարթոնք, 1968, նոյեմբերի 20 և 21, թիվ 47 և 48, Թրիումֆ Ռ., Հայաստան երոպական աչքով, Ազդակ, 1968, սեպտեմբերի 3, թիվ 153, Մէյնիք Ռ., Կայսրութեան մը անհետացող փլատակները, Նայիրի, 1969, մարտի 23, թիվ 42, «Մեր վանքերը», Ազդակ, 1968, հուլիսի 18, թիվ 113, Յովսէփեան Հ., Ուխտագնացութիւն դէպի Ս. Թադէոս առաքեալի վանքը, Ազդակ, 1968, սեպտեմբերի 17, թիվ 165

«Ազդակն» առավելապես ծառայում է որպես Կիլիկիայի կաթողիկոսի խոսափող և, առհասարակ, թեմական իրադարձությունների լուսաբանող, իսկ մյուս երեքը՝ Էջմիածնի: Փոքրիշատե տարբերվում են «Նաիրիի» հրապարակումները, որոնցում երբեմն փորձ է արվում հավասարակշռել երկու կողմերի փաստարկները: Դրանք ընդունելով, վերլուծելով հանդերձ գերակա ակնածանք է պահպանվում հայկական պետության հոգևոր առաջնորդության հանդեպ և հաշտության կոչ հնչեցվում փոխադարձաբար երկու կաթողիկոսություններին էլ:

Այս բանավեճերը ծագում են նաև այն պատճառով, որ «Զարթոնքն» ու «Արարատը» եկեղեցին համարում են Սփյուռքը հայրենիքին կապող կամուրջ՝ նկատի ունենալով, իհարկե, Էջմիածինը¹⁶: «Ազդակն» իր հերթին Անթիլիասին վերապահում է Սփյուռքի տարածքում հոգևոր առաջնորդության և հայեցի դաստիարակման առաքելություն, քանի որ ՀՅԴ-խորհրդային իշխանություններ փոխադարձ մերժողականությունը փաստացի շարունակվում է¹⁷:

Ուշագրավ է, որ երկու կաթողիկոսությունների միջև պայքարը նաև հրապարակային դաշտում շարունակող թերթերը տեսնում են դրա անդրադարձը ոչ միայն Հայաստանի և Սփյուռքի, այլև Սփյուռքի ամեն համայնքի հայության պառակտման տեսքով: Մտահոգվելով հայության միջև տարակարծության շերտերի, թշնամանքի առաջացմամբ, որը խոչընդոտում է միասնական ինքնության ընկալմանը՝ այդուհանդերձ, յուրաքանչյուր թերթ, իր դիրքորոշման համաձայն, մեղադրում է կաթողիկոսություններից մեկին և լուծում պահան-

ջում համապատասխանաբար վերջինից: Այսինքն՝ բոլորն ունեն հետևանքների գիտակցումը, սակայն դրանք կանխելու ճիշտ ուղիներ չեն առաջարկում, քանի որ պատճառների մասին սեփական կողմնակալ դիրքորոշումն ունեն: Խնդիրը կարգավորելու կոչերը մնում են զուտ հրապարակախոսության մակարդակում և, ըստ էության, չեն պարունակում փոխզիջման գործնական քայլերի գաղափար:

Արդյունքում ստացվում է, որ Սփյուռքում եկեղեցու վարչական կառուցվածքի և դերաբաշխման հարցում տարակարծությունն ավելի խորացնում է Լիբանանի հայ համայնքի ներքում հակասությունները, ինչին նպաստում է նաև մամուլի տարամետ կողմնակալությունը: Փաստորեն, թերթերում մի կողմից՝ եկեղեցին կարևորվում է որպես հայկական ինքնության պահպանման, հայության միավորման օջախ, մյուս կողմից՝ նրա հասցեին ուղղորդված քննադատությունը կամ միակողմանի պաշտպանությունն ընթերցողի ընկալումներում կարող է թուլացնել և կասկածի տակ դնել եկեղեցու այդ գործառույթը կամ դրա իրականացման հնարավորությունը Սփյուռքում:

Կուսակցական երկու պարբերականների՝ «Արարատի» և «Զարթոնքի» ներհակության մեջ տեսանելի է ընդգծված «հակադաշնակցականությունը», «Ազդակի» պարագայում՝ ԽՍՀՄ հանդեպ հակառակությունը: Իսկ «Նաիրիի» կեցվածքը, իր իսկ բնորոշմամբ, համեմատաբար «հաշտարար» և «հանդուրժող» է. ընդունելով Խորհրդային Հայաստանը՝ որպես հայոց վերականգնված պետություն և Էջմիածինը՝ որպես Ամենայն Հայոց կաթողիկոսություն, պարբերականը քննության նյութ է դարձնում այն ամենը, ինչն անջրպետ է առաջացնում Խորհրդային Հայաստանի և Սփյուռքի հայության միջև:

Այդուհանդերձ, չորս թերթերն էլ համակարծիք են, որ եկեղեցին՝ **ա**) պատմամշակութային ժառանգություն է, **բ**) քրիստոնեական արժեքները հանրահռչակած հայի ինքնության սյուներից է, **գ**) Սփյուռքում հայկական ինքնության պահպանմանը նպաստող միավորում է:

¹⁶ Տե՛ս Ահարոնեան Գ., Աւելի եւս սերտացնել Հայրենիք-Սփիւռք մշակութային կապերը, Զարթոնք 1968, նոյեմբերի 15, թիվ 43, «Միասնութեան խորհրդանիշը», Արարատ, 1967, նոյեմբերի 16, թիվ 1

¹⁷ Հետազոտական աղբյուրներում հիշատակվում են եկեղեցու միջոցով Սփյուռքում առաջնորդության հասնելու ինչպես ՀՅԴ ձգտումները, այնպես էլ Սփյուռքի վրա ազդեցություն ունենալու ԽՍՀՄ նկրտումները: Կաթողիկոսությունների կռիվները խորը արմատներ ունեն: Միայն 1930-1956 թթ. երկու խոշոր կոնֆլիկտ է տեղի ունեցել Սփյուռքում (մանրամասները տե՛ս Panossian R., The Armenians from kings and priests to merchants and commissars, London, 2006, pp. 354-356 և «Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները. 1918 թվականից մինչև մեր օրերը», խմբ., Մինայան Է., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2017, էջ 160):

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. “Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community”, ed. by Boudjikianian A., Haigazian University, Beirut, 2009, 506 pp.
2. Guibernau M., Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment, Nations and Nationalism 10 (1/2), ASEN, 2004, 125-141 p.
3. Panossian R., The Armenians from kings and priests to merchants and commissars, London, 2006, 442 pp.
4. «Հայ Սփյուռք հանրագիտարան», խմբ., Այվազյան Հովհ., Սարգսյան Ա., Երևան, 2003թ., 732 էջ
5. «Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները. 1918 թվականից մինչև մեր օրերը», խմբ., Մինասյան Է., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2017թ., 243 էջ
6. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., հունվարի 5, թիվ 259
7. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., հունվարի 12, թիվ 264
8. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., հունվարի 27, թիվ 277
9. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., փետրվարի 27, թիվ 302
10. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., հուլիսի 18, թիվ 113
11. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., հուլիսի 22, թիվ 116
12. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., օգոստոսի 8, թիվ 131
13. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., օգոստոսի 9, թիվ 132
14. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., օգոստոսի 10, թիվ 133
15. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., սեպտեմբերի 3, թիվ 153
16. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., սեպտեմբերի 17, թիվ 165
17. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., հոկտեմբերի 15, թիվ 189
18. «Ազդակ», Բեյրութ, 1968թ., դեկտեմբերի 25, թիվ 249
19. «Արարատ», Բեյրութ, 1967թ., մայիսի 16, թիվ 156
20. «Արարատ», Բեյրութ, 1967թ., հուլիսի 5, թիվ 199
21. «Արարատ», Բեյրութ, 1967թ., հուլիսի 7, թիվ 200
22. «Արարատ», Բեյրութ, 1967թ., հուլիսի 14, թիվ 207
23. «Արարատ», Բեյրութ, 1967թ., նոյեմբերի 16, թիվ 1
24. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1967թ., ապրիլի 8, թիվ 159
25. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., օգոստոսի 3, թիվ 260
26. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., սեպտեմբերի 26, թիվ 306
27. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., հոկտեմբերի 5, թիվ 8
28. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., հոկտեմբերի 6, թիվ 9
29. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968, հոկտեմբերի 15, թիվ 16
30. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., նոյեմբերի 15, թիվ 43
31. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., նոյեմբերի 20, թիվ 47
32. «Զարթոնք», Բեյրութ, 1968թ., նոյեմբերի 21, թիվ 48
33. «Նայիրի», Բեյրութ, 1962թ., հուլիսի 1, թիվ 7
34. «Նայիրի», Բեյրութ, 1962թ., սեպտեմբերի 23, թիվ 19
35. «Նայիրի», Բեյրութ, 1963թ., նոյեմբերի 10, թիվ 25
36. «Նայիրի», Բեյրութ, 1967թ., հունվարի 8, թիվ 32-33
37. «Նայիրի», Բեյրութ, 1969թ., մարտի 23, թիվ 42
38. «Նայիրի», Բեյրութ, 1969թ., հունիսի 29, թիվ 4: